Studia Romologica 17/2024
ISSN 1689-4758
Strony 133–160
https://doi.org/10.68100/uj82auav

Chronologia działań asymilacyjnych państwa wobec Romów w Polsce w latach 1945–1989 – w 60. rocznicę „zatrzymania" taborów

Chronology of state assimilation policies toward the Roma in Poland (1945-1989) – on the 60th anniversary of the „halting" of the tabors

Piotr Jacek Krzyżanowski
Akademia im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim

JAK CYTOWAĆ Piotr Jacek Krzyżanowski, *Chronologia działań asymilacyjnych państwa wobec Romów w Polsce w latach 1945-1989 – w 60. rocznicę „zatrzymania" taborów*, „Studia Romologica", 2024, t. 17, s. 133–160.

ABSTRAKT Realizacja przez władze państwowe PRL wizji jednorodnego społeczeństwa socjalistycznego odcisnęła się piętnem na życiu Romów, którym odmówiono w 1964 roku prawa do wędrówki. Działania asymilacyjne władz państwowych wobec Romów w Polsce na przestrzeni lat 1945-1989 wpisują się w konkretne ramy chronologiczne, które autor przedstawił w treści artykułu. Działania władz polegały na wdrażaniu coraz bardziej radykalnych form represji wobec Romów opierających się przymusowemu osiedleniu i „produktywizacji". Celem państwa było rozciągnięcie pełnej kontroli nad życiem Romów. Działania asymilacyjne władz państwowych PRL wobec Romów zostały odgórnie zaplanowane, miały charakter długofalowy i przebiegały zmiennie na poszczególnych etapach ich realizacji. Rezultatem podjętych przez państwo działań była konfrontacja dwóch odmiennych stylów życia – jednego opartego na wielowiekowej tradycji społeczności o charakterze zamkniętym ze stylem proponowanym przez władze. Dzieje Romów w Polsce w latach 1945-1989 pokazują utopijność poprzedniego systemu podporządkowanego ideologii. Dopiero zapoczątkowane w Polsce w 1989 roku przemiany ustrojowe położyły kres działaniom asymilacyjnym państwa wobec Romów.

SŁOWA KLUCZOWE asymilacja; przymusowe osiedlenie; Romowie w Polsce

ABSTRACT The vision of a homogeneous socialist society pursued by the authorities of the People's Republic of Poland (PRL) left a lasting mark on the lives of the Roma, who were stripped of their right to travel in 1964. The state's assimilation policies toward the Roma between 1945 and 1989 fit into specific chronological frameworks outlined by the author in the article. These policies involved increasingly radical forms of repression against Roma resisting forced settlement and "productivization." The state's goal was to exert full control over their lives. The PRL's assimilation policies toward the Roma were top-down, long-term, and variable in their implementation stages. Their result was a clash between two distinct lifestyles: one rooted in the centuries-old traditions of a closed community, and the other imposed by the state. The history of the Roma in Poland from 1945 to 1989 exposes the utopian nature of the former system subordinated to ideology. Only the systemic changes initiated in 1989 brought an end to the state's assimilation efforts toward this community.

KEYWORDS assimilation; forced settlement; Roma in Poland

Data publikacji: 2024 | Data publikacji online: 20.10.2026

OPEN ACCESS
© 2024 Komitet Opieki nad Zabytkami Kultury Żydowskiej w Tarnowie, Muzeum Ziemi Tarnowskiej. Artykuł w otwartym dostępie na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa – Użycie niekomercyjne 4.0 (CC BY-NC 4.0)

Piotr Jacek Krzyżanowski
Akademia im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim

Chronologia działań asymilacyjnych państwa wobec Romów w Polsce w latach 1945-1989 – w 60. rocznicę „zatrzymania" taborów[1]

WSTĘP

W bieżącym roku mija sześćdziesiąt lat odkąd władze państwowe PRL zakazały wędrować Romom w 1964 roku taborami. Sześćdziesiąta rocznica „zatrzymania taborów" jest dla autora inspiracją do nakreślenia poszczególnych etapów działań asymilacyjnych państwa wobec Romów w okresie rządów komunistycznych w Polsce przypadających na lata 1945-1989. Przełomowym momentem w tym okresie była dla Romów decyzja władz państwowych PRL o zakazie wędrówki. Warto zauważyć, że decyzja ta zapadła w konkretnym uwarunkowaniach politycznych i była pochodną zmian jakie nastąpiły w Polsce po 1945 roku. Należy stwierdzić, że zmiana ustroju politycznego w Polsce po II wojnie światowej wpłynęła na wszystkie sfery życia społecznego i gospodarczego kraju. Podporządkowanie wpływom Związku Radzieckiego wiązało się z przyjęciem marksistowskiej koncepcji państwa. Idea jednolitego dla wszystkich obywateli socjalistycznego wzoru osobowego wymagała od władz państwowych podjęcia działań zmierzających do jej urzeczywistnienia. Były one podejmowane przez państwo w sposób planowy. Państwo lansowało jednorodność i jednolitość tożsamości obywateli, którzy mieli być od siebie nierozróżnialni. Wszelkie odstępstwa od jednolitej tożsamości obywateli budziły niepokój władz. W takich warunkach

[1] Artykuł stanowi syntetyczne ujęcie dwóch monografii autora: Piotr J. Krzyżanowski, *Między wędrówką a osiedleniem. Cyganie w Polsce w latach 1945-1964*, Gorzów Wielkopolski 2017, s. 374, oraz Piotr J. Krzyżanowski, *Między przymusowym osiedleniem a presją asymilacyjną państwa Cyganie/Romowie w Polsce w latach 1964-1989*, Gorzów Wielkopolski 2021, s. 444. Wymienione publikacje łącznie przedstawiają dzieje Romów w komunistycznej rzeczywistości Polski w latach 1945-1989. Jednocześnie tekst jest zmienioną i rozszerzoną wersją tekstu anglojęzycznego *Forced settlement of the Roma in Poland – the 60th anniversary of the 1964 ban on wandering* złożoną do druku w „Język. Religia. Tożsamość".

wędrowny tryb życia Romów został przez rządzących komunistów uznany za anachronizm. W odczuciu władz państwowych styl życia Romów w sposób wyraźny odstawał od reszty społeczeństwa[2].

Romowie swoją mobilnością naruszali zasady określone przez państwo takie jak obowiązek meldunkowy, obowiązek szkolny czy też nakaz pracy. Romowie, jako obywatele PRL musieli nie tylko zintegrować się z pozostałą częścią społeczeństwa, ale także – podobnie jak wszyscy obywatele – przyjąć i stosować normy postępowania obowiązujące w socjalistycznym państwie, odmienne od dotychczas znanych i przestrzeganych.

Przedstawiając tytułowe zagadnienie autor wyróżnił dwa podstawowe etapy w historii Romów w latach 1945-1989. Pierwszy etap obejmuje lata 1945-1964 i stanowił dla Romów w Polsce czas między wędrówką a przymusowym osiedleniem[3]. Cezurą początkową tego okresu jest koniec II wojny światowej w 1945 roku a końcową decyzja władz państwowych o „zatrzymaniu taborów" w 1964 roku. W ramach tego okresu autor wyodrębnił następujące podokresy: 1945–1952, 1952–1956, 1956–1964.

Z kolei drugi etap obejmuje lata 1964-1989. Był to dla Romów w Polsce czas miedzy przymusowym osiedleniem a nasiloną wobec nich z początkiem 1964 roku presją asymilacyjną państwa[4].

Cezurą początkową tego okresu jest podjęta przez władze państwowe PRL akcja zatrzymania taborów w 1964 roku, a końcową upadek systemu komunistycznego w Polsce w 1989 roku. W ramach tego okresu autor wyróżnił kolejno podokresy: 1964-1971, 1971-1981, 1981-1989. Działania asymilacyjne państwa wobec Romów zostały w tekście przedstawione w podanym wyżej układzie chronologicznym.

OKRES I
MIĘDZY WĘDRÓWKĄ A PRZYMUSOWYM OSIEDLENIEM (1945-1964)

Lata 1945-1952

W latach 1945-1952 w niewielkim stopniu władze państwowe interesowały się Romami, ponieważ swoją uwagę skupiły głównie na walce politycznej, zwalczaniu podziemia niepodległościowego oraz Kościoła katolickiego. Lata 1945-1948 stanowiły w Polsce okres intensywnych wędrówek taborów. Wędrujący Romowie dołączyli do rzeszy osób przemieszczających się i przemierzających kraj w wyniku następstw wojny i zmiany granic. Wielu z nich przywędrowało do powojennej Polski z utraconych przez Polskę Kresów Wschodnich. Tak było w przy-

[2] Piotr J. Krzyżanowski, *Między wędrówką…* s. 179-190.
[3] *Ibidem*.
[4] *Ibidem.*

padku taboru Edwarda Dębickiego, który to tabor przywędrował Wołynia[5].

Romowie starali się żyć jak dawniej, jeżdżąc taborami z miejsca na miejsce i trudniąc się swymi tradycyjnymi zajęciami: muzykowaniem, kowalstwem, handlem końmi oraz wróżbiarstwem[6].

Swobodna możliwość wędrówki sprzyjała łączeniu się rodzin i pozwalała otrząsnąć się z traumy spowodowanej latami eksterminacji w okresie II wojny światowej.

W pierwszych latach powojennych główne szlaki wędrowne Romów skupiały się na Ziemiach Zachodnich i Północnych Polski. Jeden z głównych szlaków wędrówek wytyczały miejscowości: Wrocław, Zielona Góra, Gorzów Wielkopolski , Stargard, Szczecin[7]. Niekiedy pojawienie się większych grup Romów budziło niepokój lokalnych władz.

Na przykład w październiku 1945 r. duże grupy wędrownych Romów pojawiły się na terenie województwa poznańskiego. Sytuacja była na tyle poważna, że wzbudziła zaniepokojenie ówczesnego wojewody poznańskiego, który w okólniku z 21 października 1945 r. polecił podległym sobie starostom, prezydentom miast i pełnomocnikom obwodowym, podjęcie akcji wspólnie z organami bezpieczeństwa w celu zwalczanie ,,wędrownych obozów cygańskich". Romowie mieli być zmuszeni do pracy, a jednostki oporne miały zostać skoszarowane. Władze centralne w Warszawie nie podzieliły jednak stanowiska wojewody poznańskiego, uznały jego zarządzenia za nieposiadające podstawy prawnej i ostatecznie okólnik uchyliły[8].

Należy zaznaczyć, że pierwsze miesiące po zakończeniu wojny nie były okresem bezpiecznym dla mieszkańców kraju, także dla Romów. Dla przykładu w nocy z 14 na 15 czerwca 1945 r. grupa pięciu uzbrojonych w broń palną ludzi napadła na obóz Romów rozbity w lesie nieopodal wsi Skowierzynek (gmina Celejów, powiat Puławy). W wyniku napadu rabunkowego skradziono Romom jednego konia oraz instrument muzyczny (harmonię dwurzędową). Sprawcy po dokonaniu rabunku oddalili się w nieznanym kierunku[9]. Postępowanie w tej sprawie prowadził posterunek MO w Celejowie. Jednak z powodu niewykrycia sprawców napadu postępowanie zostało umorzone przez prokuratora Wojskowego Okręgu Lubelskiego[10].

W drugiej połowie 1949 roku władze państwowe postanowiły ustalić liczbę Romów przebywających w Polsce. W związku z tym 18 października 1949 roku

---

[5] Edward Dębicki, *Ptak Umarłych*, Warszawa 2004, s. 222-224.

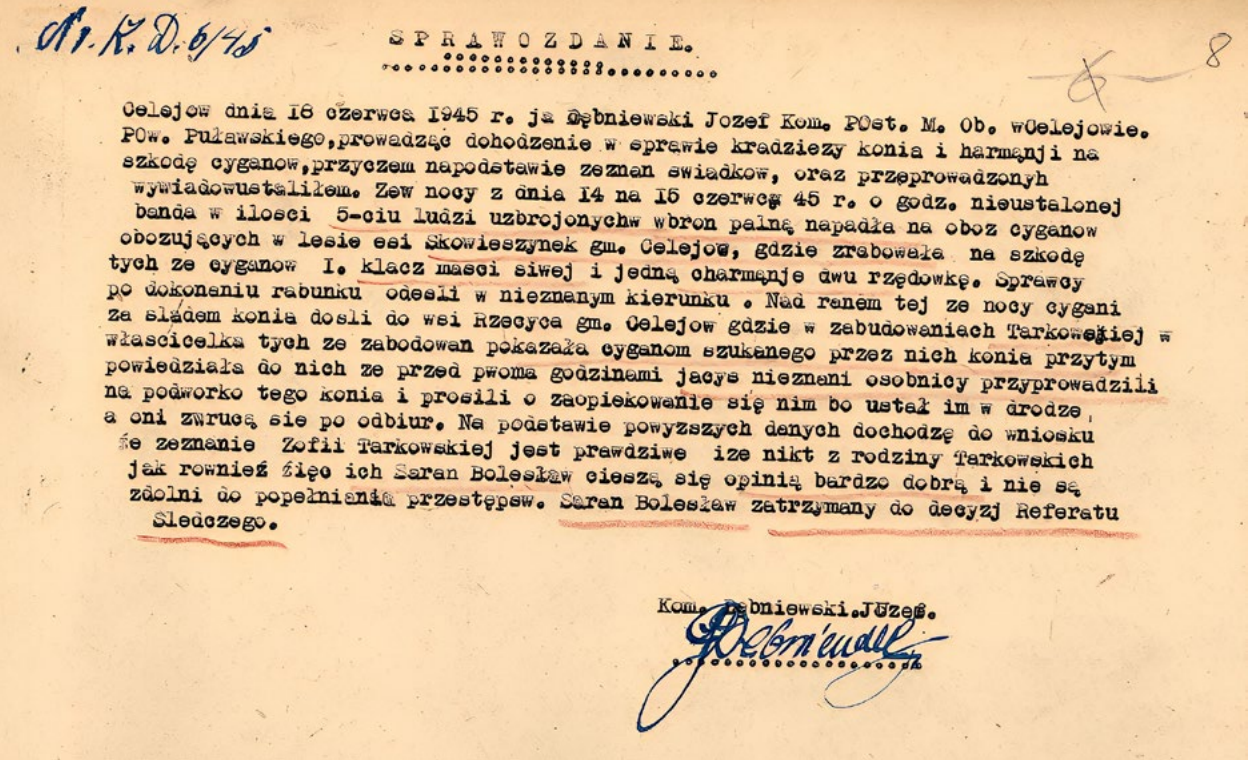
[6] Jerzy Ficowski, *Cyganie na polskich drogach,* Kraków 1986, s. 199-218.

[7] Piotr J. Krzyżanowski, *Romowie na Ziemi Lubuskiej w polityce bezpieczeństwa wewnętrznego państwa w latach 1945-1989,* w: *Kwestia romska w kontekście bezpieczeństwa wewnętrznego,* red. Elżbieta Szyszlak, Tomasz Szyszlak , Wrocław 2013, s. 41-42.

[8] *Idem*, *Między wędrówką*… s. 201-203.

[9] AIPN BU 831/8223. Raport funkcjonariusza MO z posterunku w Celejowie w sprawie kradzieży na szkodę Cyganów konia oraz harmonii, 16 VI 1945, k. 2.

[10] AIPN BU 831/8223. Postanowienie Prokuratora Wojskowego Okręgu Lubelskiego o umorzeniu postępowania w sprawie napadu na obóz Cyganów z powodu nieujawnienia sprawców czynu, 25 VII 1945, k. 9.

Sp. K. D. 6/45

SPRAWOZDANIE.

8

Celejow dnia 16 czerwca 1945 r. ja Dębniewski Jozef Kom. POst. M. Ob. wCelejowie. POw. Puławskiego, prowadząc dochodzenie w sprawie kradziezy konia i harmanji na szkodę cyganow, przyczem napodstawie zeznan swiadkow, oraz przeprowadzonych wywiadowustaliłem. Zew nocy z dnia 14 na 15 czerwca 45 r. o godz. nieustalonej banda w ilosci 5-ciu ludzi uzbrojonychw wbron palną napadła na oboz cyganow obozujących w lesie esi Skowieszynek gm. Celejow, gdzie zrabowała na szkodę tych ze cyganow 1. klacz masci siwej i jedną charmanje dwu rzędowkę. Sprawcy po dokonaniu rabunku odesli w nieznanym kierunku. Nad ranem tej ze nocy cygani za śladem konia dosli do wsi Rzecyca gm. Celejow gdzie w zabudowaniach Tarkowskiej w właścicielka tych ze zabodowan pokazała cyganom szukanego przez nich konia przytym powiedziała do nich ze przed pwoma godzinami jacys nieznani osobnicy przyprowadzili na podworko tego konia i prosili o zaopiekowanie się nim bo ustał im w drodze, a oni zwrucą sie po odbiur. Na podstawie powyzszych danych dochodzę do wniosku że zeznanie Zofii Tarkowskiej jest prawdziwe ize nikt z rodziny Tarkowskich jak rownież zięo ich Saran Bolesław cieszą się opinią bardzo dobrą i nie są zdolni do popełnienia przestępsw. Saran Bolesław zatrzymany do decyzj Referatu Sledczego.

Kom. Dębniewski. Józef.

Notatka funkcjonariusza MO z posterunku w Celejowie w sprawie napadu na obóz Cyganów, 16 VI 1945. Źródło: AIPN BU 831/8223, k. 8.

minister Administracji Publicznej wydał 18 października 1949 roku zarządzenie w sprawie rejestracji „ludności cygańskiej". Z kolei w 1950 roku Biuro Społeczno-Administracyjne Prezydium Rady Ministrów skierowało do prezydiów wojewódzkich rad narodowych szczegółowe wytyczne w tej sprawie. W notatce Prezydium Rady Ministrów z 8 października 1951 roku stwierdzono, że liczba zamieszkujących na ternie kraju Romów wynosi około 30 tysięcy osób[11].

Jak się okazało liczba ta została zawyżona z uwagi na zliczanie niejednokrotnie tych samych osób, które przemieszczały się. Jednocześnie przeprowadzono w tym czasie zakrojoną na szeroką skalę akcję propagandową mającą na celu skłonienie wędrujących Romów do porzucenia wędrówki[12].

W 1950 roku władze państwowe postanowiły skupić swoją uwagę na Romach górskich. Działania władz polegały w pierwszej kolejności na rozładowaniu największego ich skupiska , które wówczas w Polsce znajdowało się w województwie krakowskim. Mieli oni zostać przesiedleni na Ziemie Odzyskane i zatrudnieni w Państwowych Gospodarstwach Rolnych.

Za akcję werbunkową oraz wykonanie całej operacji odpowiadał Wojewódzki

[11] Piotr J. Krzyżanowski, *Między wędrówką*..., s. 87-90.
[12] *Idem*, *Akcja osiedleńcza Cyganów/Romów w PRL w świetle materiałów archiwalnych*, w: *Świat Cyganów. Problemy Romów*, red. Cezary Obracht-Prondzyński, Bronisława Dejna, Gdańsk 2017, s. 256-257.

Oddział Państwowego Urzędu Repatriacyjnego w Krakowie. Pierwsze transporty z Romami na Ziemie Odzyskane wyruszyły w kwietniu 1950 roku. Przesiedlonym rodzinom romskim oferowano lokale mieszkalne oraz doraźną pomoc rzeczową. Romowie byli przesiedlani przede wszystkim do utworzonych obszarów osiedlenia, wytyczonych na terenie województwa szczecińskiego i wielkopolskiego. Było to działanie dowodzące nieznajomości psychiki Romów, którzy nigdy nie zajmowali się uprawą ziemi i nie posiadali takich umiejętności.

Wielu z nich było nieprzyzwyczajonych do dłuższego wysiłku fizycznego. W dodatku źródłem utrzymania dla Romów były zajęcia, które wymagały mobilności, np. kowalstwo i kotlarstwo. W efekcie wielu przesiedlonych Romów porzucało pracę i powracało w rodzinne strony[13]. Ważnym momentem rzutującym na sytuację Romów w Polsce było wejście w życie w 1950 r. ustawy o socjalistycznej dyscyplinie pracy[14]. Wejście w życie tej ustawy zbiegło się z uchwaleniem ustawy z 21 lipca 1950 r. o 6-letnim planie rozwoju gospodarczego i budowy podstaw socjalizmu na lata 1950-1955. Z kolei w świetle ustawy zasadniczej z 22 lipca 1952 r. Polska Rzeczpospolita Ludowa była republiką ludu pracującego[15]. Ponieważ Romowie byli częścią socjalistycznego społeczeństwa, musieli także zostać włączenie w proces budowania podstaw socjalizmu w Polsce.

Lata 1952-1956

Dla rządzących największe znaczenie miały pierwsze lata realizacji planu sześcioletniego i w tym też okresie władze centralne oraz terenowe wykazały się największą aktywnością w osiedleniu i „produktywizacji" Romów. Wędrowny tryb życia prowadzony przez Romów został uznany za anachronizm. Władze państwowe jasno sprecyzowały swoje oczekiwania wobec Romów w Polsce.

Z założenia pełnowartościowym obywatelem Polski Ludowej był tylko ten kto pracował i uczył się. Ten warunek mogli spełnić wyłącznie ci Romowie, którzy prowadzili osiadły tryb życia, podjęli stałe zatrudnienie, a ich dzieci uczęszczały do szkoły. Dlatego też w 1952 roku władze państwowe postanowiły wkroczyć w życie Romów, zmienić ich tradycyjny wędrowny tryb życia na osiadły[16].

Zdaniem władz należało przeprowadzić „produktywizację" ludności romskiej

[13] Piotr J. Krzyżanowski, Grażyna Pytlak, *Komunistyczny eksperyment z 1950 roku „resocjalizacji" Cyganów – akcja przesiedleńcza Bergitka Roma do Państwowych Gospodarstw Rolnych w województwie szczecińskim* w: *Cyganie/ Romowie w Polsce. Dawne i współczesne konteksty 1964 roku*, red. Beata A. Orłowska, Piotr J. Krzyżanowski, Gorzów Wielkopolski 2014, s. 113-128.

[14] Ustawa z dnia 19 kwietnia 1950 r. o zabezpieczeniu socjalistycznej dyscypliny pracy (Dz.U. 1950 nr 20 poz. 168).

[15] Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm ustawodawczy w dniu 22 lipca (Dz.U. 1952 nr 33 poz. 232).

[16] Piotr J. Krzyżanowski, *Między wędrówką*..., s. 180-200.

na wzór radziecki. Działaniom władz towarzyszyły akcje propagandowe. Ostatecznie jednak nie przynosiły one zamierzonych przez władze skutków. Romowie odnosili się z rezerwą do działań propagandowych i zapewnień władz o poprawie własnego losu poprzez osiedlenie i podjęcie stałego zatrudnienia.

Podstawowym aktem stwarzającym ramy prawne dla prowadzonej akcji osiedleńczej była uchwała Prezydium Rządu z 24 maja 1952 roku w sprawie pomocy ludności cygańskiej przy przechodzeniu na osiadły tryb życia oraz wydana do niej instrukcja dla rad narodowych Uchwała Prezydium Rządu szczególnie intensywnie była realizowana w okresie stalinowskim[17]. Wymieniona uchwała zobowiązywała aparat administracyjny w terenie do podjęcia intensywnych działań w celu osiedlenia i ,,produktywizacji" Romów.

W związku z tym Zespół II Prezydium Rady Ministrów wydał podległym jednostkom instrukcję, która określała zasady propagandowego oddziaływania na koczujących Romów oraz zewidencjonowania potrzeb Romów osiadłych. Prezydia rad narodowych wszystkich szczebli miały zwrócić szczególną uwagę na warunki lokalowe Romów oraz posyłanie przez nich dzieci do szkół[18].

Władze po raz pierwszy jasno dały do zrozumienia, że będą tolerowały tylko tych Romów, którzy porzucili koczowniczy tryb życia i podjęli stałe zatrudnienie. Warunkiem powodzenia akcji osiedleńczej i ,,produktywizacji" Romów było ustalenie ich liczby. Postanowiono więc zewidencjonować Romów na terenie kraju. 2 września 1952 roku Komendant Główny Milicji Obywatelskiej (MO) wydał Zarządzenie nr 71/52 w sprawie zewidencjonowania i kontroli ruchu ludności cygańskiej. Operacji nadano kryptonim: akcja „C". Jej plany zostały opracowane przez wojewódzkie i powiatowe komendy MO przy współpracy z prezydiami wojewódzkich i powiatowych rad narodowych. Sposób działania uzgodniono też z komitetami wojewódzkimi i powiatowymi Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej.

Akcja ,,C" została przeprowadzona na terenie całego kraju od 22 do 24 września 1952 roku. Łącznie wzięło w niej udział 296 ekip ewidencyjnych, które spisały 8878 Cyganów (4802 osiadłych i 4076 koczujących)[19].

W wyniku przeprowadzonej akcji ewidencyjnej okazało się, że największe grupy koczujących Romów występują na terenie województwa poznańskiego, warszawskiego, olsztyńskiego, wrocławskiego i zielonogórskiego. Z uwagi na to, że w 1952 roku tylko część Romów została objęta ewidencją, ponownie do tego zadania władze powróciły trzy lata później w ramach tzw. paszportyzacji ludności cygańskiej. Zaplanowaną odgórnie akcję poprzedziło rozeznanie przez posterunki i komisariaty MO rozmieszczenia wędrownych taborów cygańskich oraz liczby znajdujących się w nich osób. Akcja tzw. paszportyzacji przeprowadzona została

[17] Piotr J. Krzyżanowski, *Kwestia cygańska,* w: *Aparat bezpieczeństwa wobec mniejszości narodowych w Polsce w latach 1944-1956*, red. Jarosław Syrnyk, Warszawa 2019, s. 196-209.
[18] Piotr J. Krzyżanowski, *Między wędrówką*…, s. 207-211.
[19] *Ibidem*, s. 202.

na terenie całego kraju od 7 do 10 marca 1955 roku. W rezultacie objęto nią ogółem 6174 osób z 271 taborów i wydano 2415 tymczasowych zaświadczeń tożsamości oraz sporządzono 1304 akty stanu cywilnego. Od Romów , którym wydawano następnie dowody osobiste, pobierano dodatkowe ankiety. Zawierały one dane personalne oraz odciski linii papilarnych. Ankiety były załączane do specjalnej kartoteki utworzonej w Oddziale Ewidencji Ludności i Dowodów Osobistych Komendy Głównej MO. Z kartoteki miały korzystać piony operacyjne MO, a zawarte w niej dane miały uniemożliwić wydanie drugiego dowodu osobistego[20].

Przeprowadzona akcja paszportyzacji miała ułatwić władzom kontrolę wędrujących Romów oraz zaopatrzenie ich w dokumenty tożsamości. Działania aparatu administracyjnego, prowadzone w oparciu o uchwałę Prezydium Rządu z 24 maja 1952 roku „w sprawie pomocy ludności cygańskiej przy przechodzeniu na osiadły tryb życia" , napotykały na opór Romów. Zdecydowana większość z nich nadal wędrowała, czyniąc niekiedy pozorne gesty lojalności wobec władz. Na przykład chcąc zorientować się, jak będą odnosić się do nich władze lokalne, Romowie składali deklaracje osiedlenia się w określonej miejscowości i następnie – po krótkim postoju – wyjeżdżali ponownie w nieznanym kierunku. Doprowadziło to do napięć i nasilenia ze strony władz państwowych uprzedzeń wobec Romów. Ci zaś nie potrafili zrozumieć postępowania urzędników. Przypuszczali zresztą, że są to działania przejściowe. Z czasem władze doszły do wniosku, że błędem było skupianie się na pomocy materialnej dla Romów i liczenie, że przykład osiadłych członków tej społeczności zachęci koczujących do porzucenia wędrówki.

Uznały także, że dotychczasowa polityka państwa względem koczujących Romów była zbyt liberalna wskutek braku konsekwencji w egzekwowaniu przestrzegania przez nich porządku prawnego. Wskrzeszono w prasie i radiu negatywne stereotypy Romów. Koczujący zostali naznaczeni jako włóczędzy i złodzieje, uciążliwi dla otoczenia. Zabieg ten miał ułatwić wprowadzenie planowanego od dłuższego czasu zakazu wędrówki.

Zmiana nastawienia władz państwowych automatycznie spowodowała przeorientowanie wizerunku koczujących Romów w świadomości społecznej, wywołując powszechną niechęć do wędrujących taborów. Akcję osiedleńczą prowadzono pod hasłem walki z pasożytnictwem społecznym i próżniaczym trybem życia. Powszechnie afirmowana przez władze postawa społeczna wyrażająca się w tzw. „uczciwej pracy" nie uwzględniała odrębności obyczajowej Romów[21].

Z uwagi na analfabetyzm kierowano ich na ogół do prac nie wymagających żadnych kwalifikacji lub próbowano przyuczyć do wykonywania jakiegoś zawodu. Brak choćby elementarnej znajomości ich prawa obyczajowego powodował, że z powodów obyczajowych wielu prac Romowie wykonywać nie mogli. I tak np. niemożliwe było podjęcie przez nich pracy przy zamiataniu ulic, przy porządko-

[20] *Idem*, *Akcja osiedleńcza Cyganów/Romów*..., s. 263-266.
[21] *Idem*, *Między wędrówką*..., s. 194-197.

IPN Gd 05/18 t. 27
st. sygn. 101/33

P O U C Z E N I E

1. a/ Po każdym przybyciu taboru na teren miasta lub gromady starszy taboru winien niezwłocznie, nie później jednak jak w ciągu 24 godzin od chwili przybycia, zgłosić się -
   - na terenie miasta do najbliższego Posterunku /Komisariatu/ MO,
   - na terenie wsi do prezydium gromadzkiej rady narodowej,

   i przedstawić książkę meldunkową taboru oraz swój dowód osobisty /tymczasowe zaświadczenie tożsamości/, celem dokonania zameldowania taboru,

   b/ podobnie przed opuszczeniem miejsca postoju taboru i wyjeździe do innego miasta lub gromady, starszy taboru winien zgłosić się z książką meldunkową i swoim dowodem osobistym /tymczasowym zaświadczeniem tożsamości/ do organu, który przyjął zameldowanie - celem dokonania wymeldowania.

2. Na każde żądanie organu meldunkowego, starszy taboru winien przy zgłoszeniu przybycia lub wyjazdu taboru przedstawić oprócz swego dowodu osobistego /tymczasowego zaświadczenia tożsamości/ również dowody osobiste /zaświadczenia/ wszystkich obowiązanych do ich posiadania członków taboru.

   Na żądanie organu meldunkowego starszy taboru winien być pomocnym w wypełnianiu odpowiednich zgłoszeń meldunkowych.

3. Przyłączenie się do taboru i opuszczenie taboru przez poszczególne osoby winno być również zgłoszone u właściwego organu meldunkowego i odpowiednio wpisane do książki meldunkowej taboru. Dotyczy to również urodzeń i zgonów członków taboru. W takich wypadkach starszy taboru winien każdorazowo bez względu na to, czy tabor jako całość zmienia miejsce postoju - zgłosić się do najbliższego Posterunku /Komisariatu/ MO lub prezydium gromadzkiej rady narodowej, celem dokonania za - lub wymeldowania poszczególnych osób.

4. Książka meldunkowa taboru winna być przechowywana przez starszego taboru i odpowiednio zabezpieczona przed zaginięciem. Przechowywanie i prowadzenie książki przez inną osobę w taborze, może mieć miejsce tylko za zezwoleniem organów M.O. W razie zaginięcia lub zniszczenia książki meldunkowej starszy taboru obowiązany jest natychmiast zawiadomić najbliższy Komisariat lub Posterunek MO.

   Wszelkich wpisów w książce meldunkowej dokonuje się atramentem. Wpisów tych dokonuje tylko organ meldunkowy. Nie wolno dokonywać w książce żadnych wpisów lub adnotacji starszemu taboru lub innym członkom taboru.

5. Książka meldunkowa winna być okazywana na każde żądanie organów M.O.

6. Starszy taboru odpowiedzialny jest za dopełnienie obowiązku meldunkowego wynikającego ze zmian pobytu całego taboru, jak również ze zmian składu osobowego taboru nie-zależnie od poszczególnych jego członków.

   Wszelkie wykroczenia w tym zakresie będą karane zgodnie z przepisami prawa.

IPN Gd 05/18 t. 27
st. sygn. 101/33

7. W przypadku utraty lub zniszczenia tymczasowego zaświadczenia tożsamości /dowodu osobistego/ należy powiadomić o tym osobiście najbliższą Komendę Powiatową /Miejską/ MO, dostarczając jednocześnie 3 fotografie.

8. W okresie jednego miesiąca przed upływem terminu ważności tymczasowego zaświadczenia tożsamości /dowodu osobistego/ należy zgłosić się do najbliższej Komendy Powiatowej /Miejskiej/ MO w celu wymiany, dostarczając równocześnie 3 fotografie.

9. Osoba, która zmieniła prawnie nazwisko lub imię, winna zgłosić się do najbliższej Komendy Powiatowej /Miejskiej/ MO, celem wymiany posiadanego tymczasowego zaświadczenia tożsamości /dowodu osobistego/ dostarczając równocześnie właściwy dokument z Urzędu Stanu Cywilnego oraz 3 fotografie.

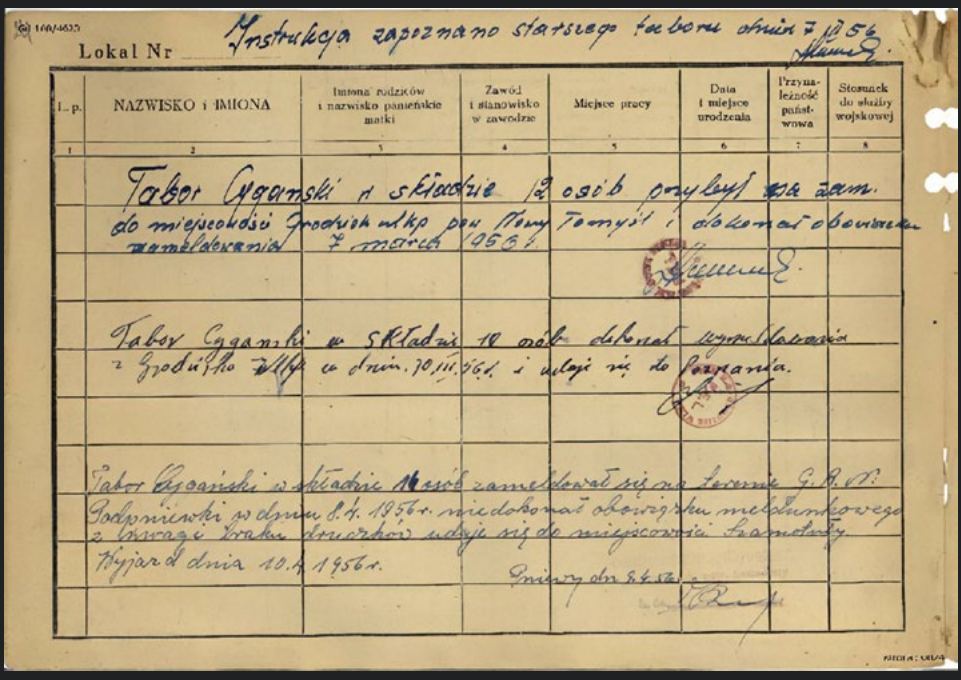
10. Wpisanie lub skreślenie dziecka w tymczasowym zaświadczeniu tożsamości /dowodzie osobistym/, może nastąpić w każdej Komendzie Powiatowej /Miejskiej/ MO, po przedłużeniu odpowiedniego dokumentu z Urzędu Stanu Cywilnego.

11. W przypadku zgonu posiadacza tymczasowego zaświadczenia tożsamości /dowodu osobistego/ członek rodziny obowiązany jest dostarczyć bezzwłocznie tymczasowe zaświadczenie tożsamości /dowód osobisty/ wraz z aktem zejścia do najbliższego Posterunku /Komisariatu/ MO.

12. W tymczasowym zaświadczeniu tożsamości /dowodzie osobistym/ nie wolno dokonywać samowolnie żadnych wpisów, skreśleń lub poprawek.

13. Nieprzestrzeganie obowiązujących przepisów o tymczasowych zaświadczeniach tożsamości /dowodach osobistych/, pociągnie za sobą odpowiedzialność przewidzianą przepisami dekretu z dnia 22 października 1951 r. o dowodach osobistych /Dz. U. Nr 55 poz. 382/.

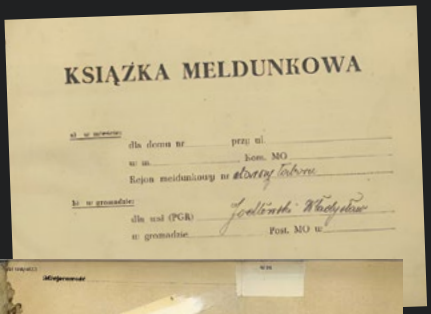
Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. Komenda Główna MO. Instrukcja Szefa Oddziału Ewidencji i Dowodów Osobistych w sprawie zasad prowadzenia, przechowywania oraz okazywania organom MO książki meldunkowej prowadzonej przez starszego taboru. Źródło: AIPN Gd. Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Gdańsku, sygn. 05/18 t. 2, k. 36-37.

Lokal Nr — Instrukcja zapoznano starszego taboru dnia 7 1956

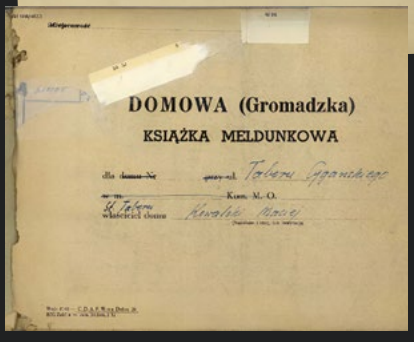
L. p.	NAZWISKO i IMIONA	Imiona rodziców i nazwisko panieńskie matki	Zawód i stanowisko w zawodzie	Miejsce pracy	Data i miejsce urodzenia	Przynależność państwowa	Stosunek do służby wojskowej
1	2	3	4	5	6	7	8
	Tabor Cygański w składzie 12 osób przybył na zam. do miejscowości Grodzisk wlkp pow Nowy Tomyśl i dokonał obowiązku zameldowania 7 marca 1956 r.						
	Tabor Cygański w składzie 10 osób dokonał wymeldowania z Grodziska Wlkp w dniu 30.III.1961 i udaje się do Poznania.						
	Tabor Cygański w składzie 11 osób zameldował się na terenie G.R.N. Podpniewki w dniu 8.4.1956 r. niedokonał obowiązku meldunkowego z powodu braku dowodów udaje się do miejscowości Łomnicy. Wyjazd dnia 10.4.1956 r.						

Książka meldunkowa prowadzona przez starszego taboru Macieja Kowalskiego.
Źródło: AIPN Gd. Rejonowy Urząd Spraw Wewnętrznych w Kościerzynie, sygn. 108/4623.

KSIĄŻKA MELDUNKOWA

dla domu nr ... przy ul. ...
w m. ... Kom. MO ...
Rejon meldunkowy nr Starszy Taboru
w gromadzie:
dla wsi (PGR) Jodłowski Władysław
w gromadzie ... Post. MO w ...

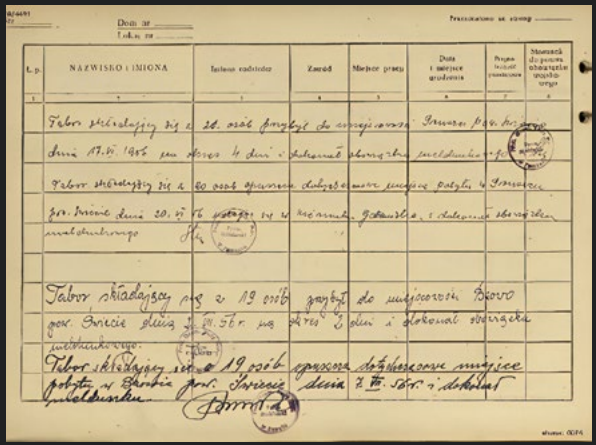
DOMOWA (Gromadzka)
KSIĄŻKA MELDUNKOWA

dla domu Nr ... przy ul. Taboru Cygańskiego
w m. ... Kom. M. O.
w Taboru
właściciel domu Kowalski Maciej

U góry: Strona tytułowa książki meldunkowej prowadzonej przez starszego taboru Macieja Kowalskiego. Źródło: AIPN Gd. Rejonowy Urząd Spraw Wewnętrznych w Kościerzynie, sygn. 108/4623.

Po lewej: Strona tytułowa książki meldunkowej prowadzonej przez starszego taboru Władysława Jodłowskiego. Źródło: AIPN Gd. Rejonowy Urząd Spraw Wewnętrznych w Kościerzynie, sygn. 108/4491.

Poniżej: Książka meldunkowa prowadzona przez starszego taboru Władysława Jodłowskiego.
Źródło: AIPN Gd. Rejonowy Urząd Spraw Wewnętrznych w Kościerzynie, sygn. 108/4491.

L.p.	NAZWISKO i IMIONA	Imiona rodziców	Zawód	Miejsce pracy	Data i miejsce urodzenia	Przynależność państwowa	Stosunek do służby wojskowej
	Tabor składający się z 20. osób przybył do miejscowości ... dnia 17.V.1956 na okres 4 dni i dokonał obowiązku meldunkowego						
	Tabor składający się z 20 osób opuścił dotychczasowe miejsce pobytu w ... dnia 20.V.56 w kierunku ... i dokonał obowiązku meldunkowego						
	Tabor składający się z 19 osób przybył do miejscowości ... gm. Świecie dnia 2.VI.56 na okres 3 dni i dokonał obowiązku meldunkowego.						
	Tabor składający się z 19 osób opuścił dotychczasowe miejsce pobytu w ... gm. Świecie dnia 2.VI.56 i dokonał wymeldowania						

waniu cmentarzy, w pralniach lub w szpitalach. Równie nieskuteczne były próby osiedlenia ich na wsiach jako rolników. Elementem znacznie utrudniającym zatrudnienie Romów był brak posiadania przez nich dokumentu tożsamości, a konkretnie dowodu osobistego. Romowie wędrujący posiadali zazwyczaj jedynie tymczasowe zaświadczenie tożsamości. W związku z tym w dniach od 5 do 15 marca 1956 roku na terenie całego kraju Milicja Obywatelska przeprowadziła akcję wymiany tymczasowych zaświadczeń tożsamości na dowody osobiste. Zgodnie z zarządzeniem Komendanta Głównego MO z dnia 7 lutego 1956 roku akcja objęła wszystkich wędrujących Romów i została poprzedzona szczegółowym rozpoznaniem ruchu taborów w terenie[22]. Każdy tabor został wyposażony w książkę meldunkową. Natomiast obowiązkiem starszego taboru stało się prowadzenie książki meldunkowej oraz przechowywanie i okazywanie funkcjonariuszom MO. Wyposażenie taborów w książki meldunkowe miało ułatwić władzom sprawowanie kontroli nad Romami prowadzącymi wędrówkę.

Lata 1956–1964

Przełom polityczny w Polsce, który miał miejsce w 1956 roku chwilowo zahamował akcję osiedleńczą i zainteresowanie władz państwowych Romami. Władze zajęte były wówczas porządkowaniem państwa oraz zmianami, jakie przyniosła odwilż polityczna związana z Październikiem 1956 roku. Jednak już w 1957 roku kwestia osiedlenia Romów stała się przedmiotem obrad Komisji do Spraw Narodowościowych Komitetu Centralnego PZPR. Z kolei w 1958 r. władze państwowe podjęły pracę nad ustawą o zakazie włóczęgostwa. Projekt ustawy został opracowany w 1958 r. Pierwowzorem dla opracowanego projektu była przyjęta przez Zgromadzenie Narodowe Republiki Czechosłowackiej ustawa z dnia 17 października 1958 roku o stałym osiedleniu osób wędrownych[23]. Obok obowiązku stosowania kary pozbawienia wolności od 6 miesięcy do 3 lat wobec osób uporczywie prowadzących koczowniczy tryb życia, zapisy ustawy obligowały rady narodowe do udzielania wszechstronnej pomocy wszystkim osobom przechodzącym na osiadły tryb życia. W szczególności dotyczyło to zapewnienia odpowiedniej

[22] AIPN Gd Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Gdańsku, sygn.. 05/18 t. 2. Zarządzenie nr 5/56 Komendanta Głównego MO w sprawie wydawania i wymiany dowodów osobistych wędrownej ludności cygańskiej, 7 II 1956, k. 29-30.

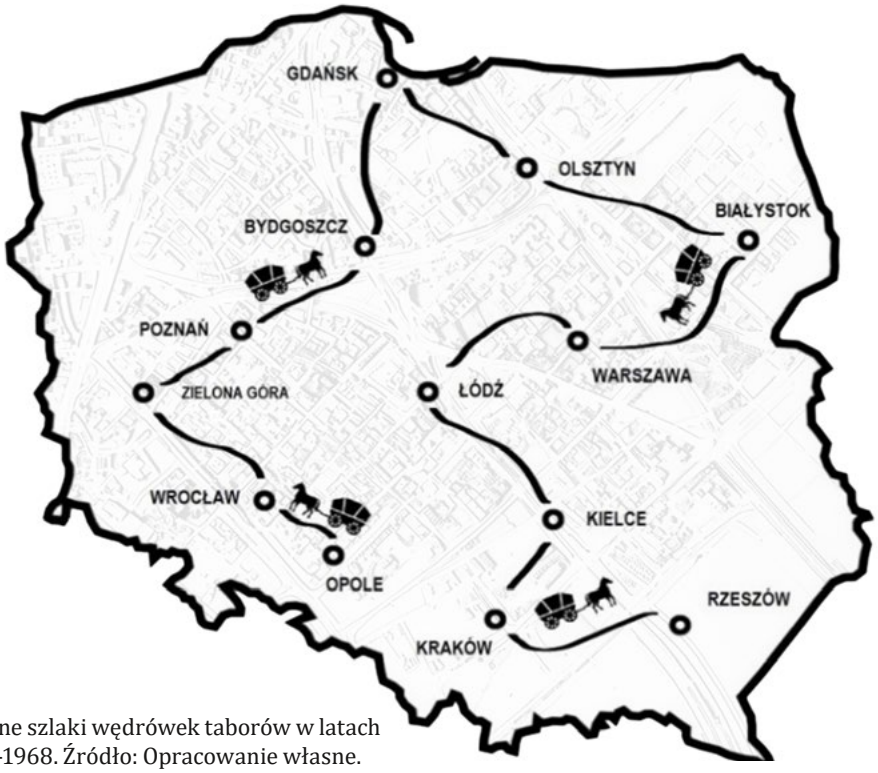
[23] AIPN BU 1585/24533, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Ustawa z dnia 17 października 1958 r. o stałym osiedleniu osób wędrownych (tekst ustawy przetłumaczony na język polski).

Tabor cygański, 1962, fot. Jerzy Dorożyński. Źródło: Muzeum Ziemi Tarnowskiej.

»Książka meldunkowa taboru winna być przechowywana przez starszego taboru i odpowiednio zabezpieczona przed zaginięciem. Wszelkich wpisów w książce meldunkowej dokonuje się atramentem. Wpisów tych dokonuje tylko organ meldunkowy.«

Główne szlaki wędrówek taborów w latach 1966-1968. Źródło: Opracowanie własne.

pracy oraz warunków mieszkaniowych[24].

Jednak w polskich realiach czechosłowackie rozwiązanie okazało się niewykonalne. Z tego powodu władze państwowe ostatecznie porzuciły zamiar uregulowania zakazu wędrówki w drodze oddzielnej ustawy.

OKRES II
MIĘDZY PRZYMUSOWYM OSIEDLENIEM A PRESJĄ ASYMILACYJNĄ PAŃSTWA (1964-1989)

Lata 1964-1971

W 1964 roku władze państwowe postanowiły kategorycznie przerwać prowa-

[24] Art. 1. ustawy z dnia 17 października 1958 r. o stałym osiedleniu osób wędrownych brzmiał następująco: Rady narodowe udzielają osobom wiodącym wędrowny tryb życia wszechstronnej pomocy, mającej na celu umożliwienie im przejścia na osiadły tryb życia ; w szczególności obowiązane są tym osobom pomagać w uzyskaniu odpowiedniej pracy, miejsca zamieszkania oraz systematycznie oddziaływać na nie przy pomocy środków wychowawczych w tym kierunku , aby stały się one uczciwie pracującymi obywatelami.

państwowe PRL za bezprawny. Decyzja o przymusowym osiedleniu Romów została podjęta w dniu 5 lutego 1964 r. na posiedzeniu Kolegium Ministerstwa Spraw Wewnętrznych[25].

W marcu 1964 roku w porozumieniu z Wydziałem Administracyjnym Komitetu Centralnego PZPR powołano Międzyresortową Komisję dla koordynowania spraw związanych z osiedleniem i ,,produktywizacją" Romów. Analogiczne zespoły koordynacyjne powstały w terenie przy prezydiach wojewódzkich, powiatowych i miejskich rad narodowych.

Powołanie Międzyresortowej Komisji dla koordynowania spraw związanych z osiedleniem i ,,produktywizacją" Romów. miało przyśpieszyć akcję osiedleńczą. Działalność komisji została w pełni podporządkowana Ministerstwu Spraw Wewnętrznych. Wszystkie instytucje reprezentowane w komisji, m.in. obok resortu gospodarki komunalnej, oświaty, kultury, zdrowia i opieki społecznej, rolnictwa, Komisja Drobnej Wytwórczości, Centralny Związek Spółdzielczości Pracy, Polski Komitet Pomocy Społecznej, Polskiego Czerwonego Krzyża, wydały podległym jednostkom w terenie szczegółowe zalecenia określające ich zadania wobec społeczności romskiej. Okres działalności Międzyresortowej Komisji Koordynacyjnej w latach 1964-1971 został nacechowany silną presją asymilacyjną państwa wobec Romów[26].

Cel akcji osiedleńczej władze zawarły w trzech wyrazach: ,,stabulacja", ,,adaptacja" i ,,produktywizacja". ,,Stabilizacja" (przestrzenna życia Romów) oznaczała likwidację koczownictwa jako zjawiska masowego, ,,adaptacja" oznaczała przystosowanie Romów do warunków życia osiadłego, zaś ,,produktywizacja" oznaczała zamiar zatrudnienie Romów w uspołecznionych zakładach pracy. Należy nadmienić, że Romowie w Polsce nie stanowili i nie stanowią jednolitej społeczności. Dzielą się na szereg grup różniących się między sobą językiem, trybem życia, stopniem przywiązania do tradycji, zamożnością[27]. Natomiast dla władz państwowych najistotniejszy był wówczas podział Romów na dwie grupy: na tych ,którzy prowadzili osiadły tryb życia oraz na tych, którzy wędrowali. Właśnie na tej ostatniej grupie w największym stopniu skupiła się uwaga władz państwowych.

Dlatego też akcję osiedleńczą rozpoczęto od ewidencji koczujących Romów i zaopatrzenia ich w dowody osobiste. Na polecenie Służby Kryminalnej Komendy Głównej MO z 3 marca 1964 roku akcja została poprzedzona rozeznaniem przeprowadzonym przez komendy powiatowe i równorzędne MO ruchu taborów. Na podstawie przeprowadzonego rozeznania komendy MO sporządziły szczegółowe plany ujęcia w ewidencję koczujących Romów. Plany te podlegały zatwierdzeniu przez komendantów wojewódzkich MO. Na terenach gdzie znajdowały się większe skupiska koczujących Romów, terenowe jednostki MO posiada-

[25] Zob. Piotr J. Krzyżanowski, *Między przymusowym osiedleniem*..., s. 45-47.
[26] *Ibidem*, s. 99-113.
[27] Jerzy Ficowski, *op. cit*., s. 152-162.

ły zabezpieczone wsparcie Zmilitaryzowanych Oddziałów Milicji Obywatelskiej (ZOMO)[28].

Akcja ewidencyjna koczujących Romów została przeprowadzona jednocześnie na terenie całego kraju 23 marca 1964 roku. W wyniku akcji stwierdzono, że 1146 rodzin romskich prowadziło koczowniczy tryb życia.

W sumie poddano kontroli 10.960 osób, w tym 6.860 dzieci. Wydano 1135 dowodów osobistych oraz 271 tymczasowych zaświadczeń tożsamości. Stwierdzono także, że 1300 Romów podlegało obowiązkowi służby wojskowej[29].

Przy sporządzaniu ewidencji za koczujących uznano także tych Romów, którzy na okres zimy osiedlili się i zameldowali na stałe , lecz z nastaniem wiosny zamierzali podjąć wędrówkę. Ponieważ znaczna część rodzin romskich mimo obowiązującego zakazu wędrówki wyruszyła na wiosnę 1964 roku w drogę, władze postanowiły wzmóc działania represyjne. Należy zaznaczyć, że wędrowny tryb życia wiązał się z naruszeniem obowiązującego prawa w wielu dziedzinach, a zachowania zgodne z przepisami nie były możliwe do wypełnienia dla ludzi żyjących w taborze. Nagle wszyscy Romowie , którzy nie podporządkowali się żądaniom władz z mocy prawa stali się osobami zasługującymi na prześladowania i surowe kary. Na przykład Romów podejmujących wędrówkę karano za nieprzestrzeganie przepisów o ruchu pojazdów zaprzęgowych, niszczenie dróg, przeciążanie wozu, brak świateł, prowadzenie zwierząt luzem, rozpalanie ognisk w lesie, brak sprzętu przeciwpożarowego, wyrąb drzewa w lesie, zanieczyszczanie ulic, placów, niszczenie roślinności, deptanie trawy w parkach, niedopełnienie obowiązku zameldowania, nieposyłanie dzieci do szkół. Z kolei 13 lipca 1964 roku Rada Ministrów uchwaliła rozporządzenie w sprawie wykonywania kar aresztu przez kolegia karno-administracyjne przy prezydiach rad narodowych. Rozporządzenie to zezwalało na natychmiastowe wykonanie w przyśpieszonym postępowaniu karno-administracyjnym w niektórych przypadkach orzeczonej zastępczej kary aresztu wówczas, gdy orzeczona kara grzywny nie została natychmiast uiszczona[30].

W 1969 roku Departament Społeczno-Administracyjny MSW polecił podległym jednostkom w terenie niezwłoczne składanie informacji o wytropionych taborach[31].

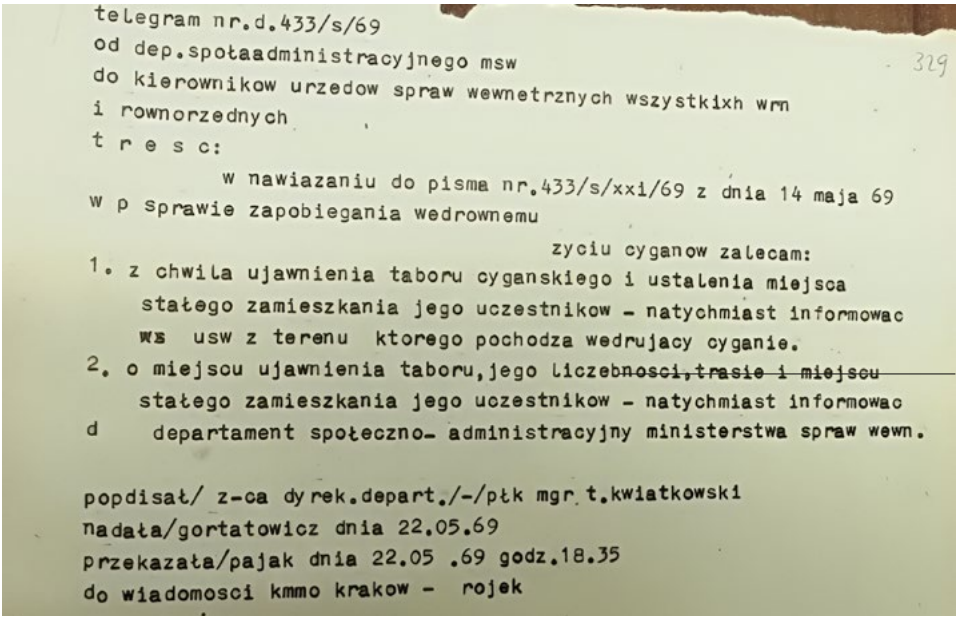
Przełom lat 60. i 70. XX wieku stanowił dla Romów w Polsce zmierzch taborowych wędrówek. Wiosną 1970 roku na ogólną liczbę 3.258 romskich rodzin (łącz-

[28] Piotr J. Krzyżanowski, *Między wędrówką*..., s. 47-51.

[29] AIPN BU 1585/24507, Informacja MSW o realizacji dezyderatów Sejmowej Komisji Spraw Wewnętrznych w sprawie pomocy ludności cygańskiej przy przechodzeniu na osiadły tryb życia w okresie od marca do października 1964 r., Dezyderat nr 62, 16 XII 1964. k. 4.

[30] Piotr J. Krzyżanowski, *Między wędrówką*..., s. 52-60.

[31] Archiwum Narodowe w Krakowie. Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Krakowie, sygn. PWRN Obyw. 231. Telegram zastępcy dyrektora Departamentu Społeczno-Administracyjnego MSW do podległych jednostek w sprawie zapobiegania wędrownemu życiu Cyganów, k. 329.

telegram nr.d.433/s/69
od dep.społaadministracyjnego msw
do kierownikow urzedow spraw wewnetrznych wszystkixh wrn
i rownorzednych
t r e s c:
w nawiazaniu do pisma nr.433/s/xxi/69 z dnia 14 maja 69
w p sprawie zapobiegania wedrownemu
zyciu cyganow zalecam:
1. z chwila ujawnienia taboru cyganskiego i ustalenia miejsca
stałego zamieszkania jego uczestnikow - natychmiast informowac
ws usw z terenu ktorego pochodza wedrujacy cyganie.
2. o miejscu ujawnienia taboru,jego liczebnosci,trasie i miejscu
stałego zamieszkania jego uczestnikow - natychmiast informowac
d departament społeczno- administracyjny ministerstwa spraw wewn.

popdisał/ z-ca dyrek.depart./-/płk mgr t.kwiatkowski
nadała/gortatowicz dnia 22.05.69
przekazała/pajak dnia 22.05 .69 godz.18.35
do wiadomosci kmmo krakow - rojek

329

Telegram zastępcy dyrektora Departamentu Społeczno-Administracyjnego MSW do podległych jednostek w sprawie zapobiegania wędrownemu życiu Romów, 22 V 1959. Źródło: Archiwum Narodowe w Krakowie. Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Krakowie, sygn. PWRN Obyw., 231, k. 329.

nie 17.908 osób) wędrówkę podjęły jedynie 204 rodziny (łącznie 1120 osób)[32].

Pewną możliwość na poprawę swojego położenia Romowie wiązali z przełomem politycznym , który miały miejsce w grudniu 1970 roku w Polsce i przyniósł zmianę ekipy rządowej. Wówczas to do końca dobiegły rządy Władysława Gomułki i Józefa Cyrankiewicza (kojarzonych z zakazem wędrówki), a ich miejsce zajęli Edward Gierek i Piotr Jaroszewicz. W tej zmianie Romowie upatrywali nadzieję przywrócenia chociażby w okrojonej formie możliwości wędrówki. Nadzieje Romów na poprawę własnej sytuacji wydawały się zasadne tym bardziej, że nowy I Sekretarz KC PZPR Edward Gierek jawił się jako człowiek nowoczesny, otwarty na świat w porównaniu do swojego poprzednika Władysława Gomułki. W związku z tym Romowie zaczęli kierować do I Sekretarza KC PZPR Edwarda Gierka oraz najwyższych władz państwowych PRL listy protestacyjne przeciwko przymusowemu osiedleniu. W treści listów opisywali swoje krzywdy oraz podnosili negatywne dla siebie skutki przymusowego osiedlenia jak: apatię, choroby psychiczne, alkoholizm, uzależnienie od leków. Ponadto Romowie liczyli na to, że podobnie jak inni obywatele PRL, będą mogli bez szykan ze strony MO „uprawiać

[32] AIPN BU 1585/24476. Departament Społeczno-Administracyjny MSW. Dane liczbowe dotyczące ludności cygańskiej w Polsce na początku 1970 r., k. 23.

turystykę" i w związku z tym swobodnie się przemieszczać. Nadzieje Romów okazały się jednak płonne. Ich postulaty pod adresem najwyższych władz partyjnych i państwowych pozostały bez odpowiedzi[33].

Lata 1971-1981

Lata 70. XX wieku związane z dekadą rządów Edwarda Gierka był to dla Romów w Polsce okres oswajania życia osiadłego, zapoznawania się z przepisami administracyjnymi, poznawania z bliska wzorów zachowania polskiej większości. Wszelkie sfery aktywności zawodowej i społecznej Romów – działalność spółdzielni kotlarskich, zespołów muzycznych , stowarzyszeń, zostały podporządkowane kontroli państwa.

W 1971 roku władze państwowe uznały, że główny cel akcji osiedleńczej został osiągnięty, to znaczy likwidacja koczownictwa jako zjawiska masowego. W związku z tym została rozwiązana ,,Międzyresortowa Komisja do spraw osiedlenia i produktywizacji Cyganów".

W ślad za tą decyzją zostały rozwiązane terenowe zespoły koordynacyjne[34].

Formalne zakończenie akcji oznaczało, że władze państwowe praktycznie wycofały się z realizacji uchwały Prezydium Rządu z 1952 roku „w sprawie pomocy ludności cygańskiej przy przechodzeniu na osiadły tryb życia". Fakt ten wyjaśnia zaprzestanie sporządzania przez prezydia rad narodowych sprawozdawczości związanej z osiedlaniem i produktywizacją Romów. Świadczenie pomocy materialnej dla rodzin romskich władze scedowały w głównej mierze na takie organizacje społeczne jak: Polski Komitet Pomocy Społecznej oraz Polski Czerwony Krzyż.

Należy wspomnieć jeszcze o jednej kwestii związanej ze zmianą ekipy rządowej w grudniu 1970 roku. W okresie rządów Edwarda Gierka otworzyły się dla obywateli PRL możliwości wyjazdu za granicę, w największym stopniu do krajów socjalistycznych. Z dniem 1 stycznia 1972 roku weszła w życie umowa zawarta między rządem PRL a rządem NRD, o wzajemnych podróżach obywateli obu państw. Zgodnie z postanowieniami tej umowy obywatele PRL mogli wyjeżdżać do NRD na pobyt czasowy na podstawie dowodów osobistych ze stosownym wpisem uprawniającym do przekraczania granicy. Podobne umowy zostały zawarte z pozostałymi krajami tzw. demokracji ludowej, z wyjątkiem Jugosławii i Albanii. Z możliwości wyjazdów za granicę skorzystali Romowie, którzy upatrywali w otwarciu granic okazję do zarobkowania handlem, głównie tekstyliami, walutą i złotem.

W marcu 1971 roku do Biura Kryminalnego Komendy Głównej MO zaczęły spływać informacje o włamaniach i kradzieżach dokonywanych za granicą przez

[33] Piotr J. Krzyżanowski, *Między przymusowym osiedleniem...*, s. 290-300.
[34] *Ibidem*, s. 113-119.

Obozowisko Romów przy ul. Kłodnickiej we Wrocławiu, druga połowa lat 60. XX w. Źródło: AIPN BU 1585/24553.

sprawców narodowości cygańskiej, jak również kolportażu przez nich fałszywych banknotów dolarowych. W celu przeciwdziałania tym zjawiskom Oddział Biura Paszportów i Dowodów Osobistych MSW postanowił zaostrzyć zasady wydawania osobom narodowości romskiej dokumentów uprawniających do przekraczania granicy przez terenowe jednostki paszportowe. W tym celu Dyrektor Biura Paszportów i Dowodów Osobistych MSW wydał 21 marca 1971 roku okólnik nr 02/71, gdzie zostały określone zasady rozpatrywania kwestionariuszy paszportowych składanych przez Romów. Zgodnie z wytycznymi zawartymi w okólniku paszport uprawniający do przekroczenia granicy państwowej PRL mogli otrzymać jedynie ci Romowie, którzy prowadzili osiadły tryb życia i posiadali stałe miejsce zamieszkania. Natomiast wniosek paszportowy podlegał zaopiniowaniu przez pion kryminalny właściwej jednostki MO po przeprowadzeniu rozmowy z osobą ubiegającą się o paszport[35].

Do kwestii związanych z realizacją uchwały Prezydium Rządu z 1952 roku „w sprawie pomocy ludności cygańskiej przy przechodzeniu na osiadły tryb życia" resort spraw wewnętrznych powrócił na krótko w 1975 roku. Wiązało się to z wprowadzoną w 1975 roku reformą struktury administracyjnej państwa oraz dokonaną przy tej okazji oceną realizacji zadań państwowych przez organy administracji terenowej. Jednak w tym okresie władze centralne zajęte wdrażaniem nowej struktury podziału administracyjnego państwa nie wykazywały większego zainteresowania kwestią romską[36].

Osiadłe życie Romów generowało konflikty z polskim otoczeniem. Po stronie polskiej większości w powszechnej świadomości funkcjonowały upowszech-

[35] *Idem*, *Między przymusowym osiedleniem...*, s. 359-366.
[36] *Ibidem*, s. 118.

nione stereotypy o Romach charakteryzujące się nadmiernymi generalizacjami. Z kolei w relacji z polską większością Romowie ustalili wzór kulturowy nacechowany dystansem i niechęcią otoczenia.

Do ostrych konfliktów sąsiedzkich doszło w 1971 roku w Jaworznie, w 1972 roku w Zaborowie oraz w 1976 roku Kłodawie[37].

Eskalacja wzajemnych antagonizmów miała miejsce w gorącym okresie przed wprowadzeniem stanu wojennego w 1981 roku w Koninie i Oświęcimiu. Do konfliktów doszło w okresie pogłębiającego się w Polsce kryzysu gospodarczego , ubożenia społeczeństwa i wzrostu zamożności części rodzin romskich. Wybuch agresji został skierowany wobec „innych" , czyli Romów. Skala jednego i drugiego konfliktu zaskoczyła władze , które uważały już kwestię romską w Polsce za praktycznie rozwiązaną[38].

Lata 1981-1989

Wprowadzenie w Polsce 12 grudnia 1981 roku stanu wojennego nie było dla Romów jakimś przełomowym wydarzeniem. Trudna sytuacja społeczna, polityczna i ekonomiczna kraju sprawiła, że kwestia romska musiała zejść na dalszy plan. Ponadto władze nie utożsamiały Romów z działalnością polityczną oraz możliwością ukrywania we własnym gronie działaczy opozycyjnych. Natomiast Romowie stali się obiektem zainteresowania pionów kryminalnych MO. W grudniu 1981 roku Oddział Służby Kryminalnej Komendy Głównej MO wydał *Skorowidz fotograficzny poszukiwanych przestępców narodowości cygańskiej*[39].

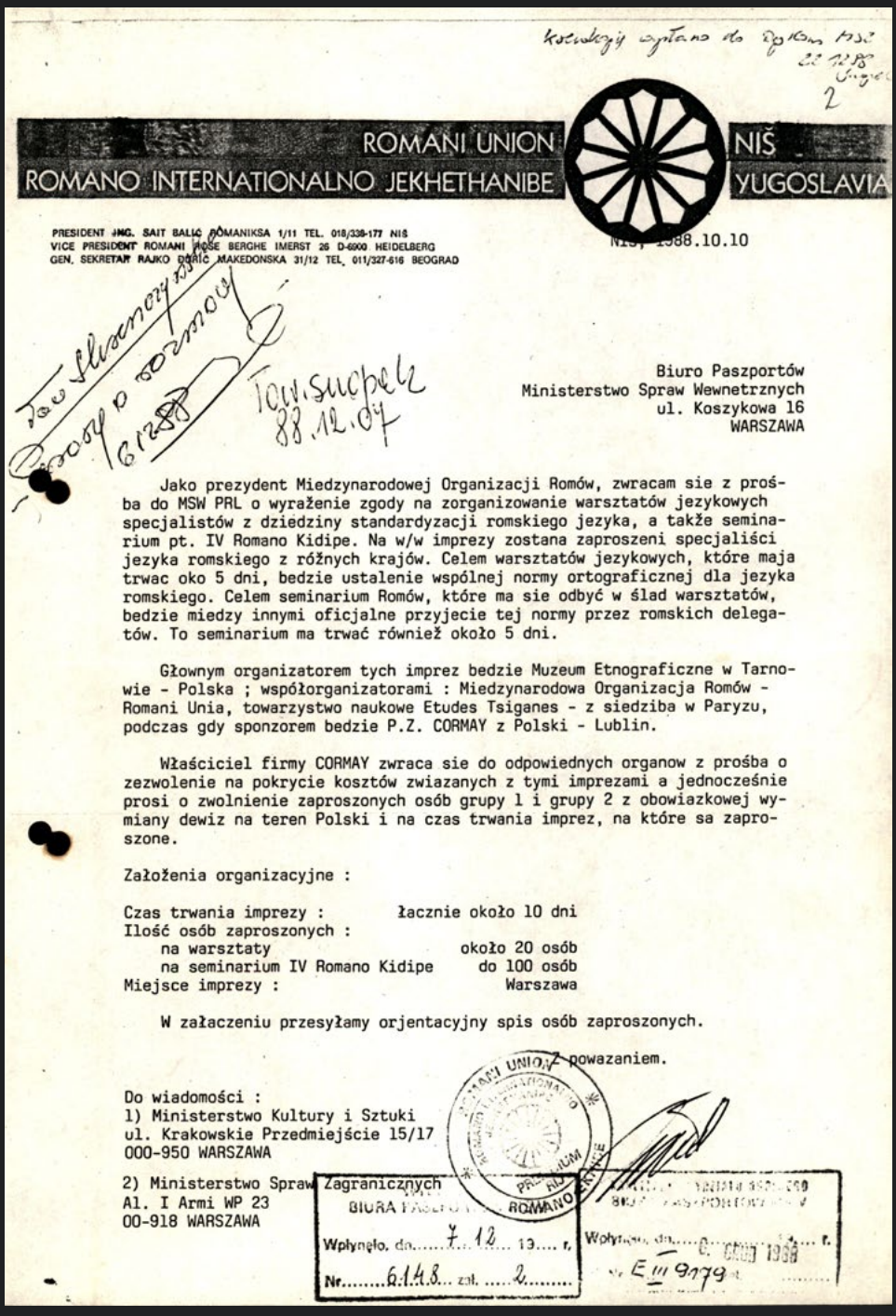
W skorowidzu zostały zawarte informacje o osobach narodowości romskiej poszukiwanych przez prokuraturę i sądy w związku z prowadzonymi postępowaniami karnymi.

W skorowidzu zamieszczono dane personalne poszukiwanych osób, ich pseudonimy oraz rysopisy i fotografie. Łącznie w skorowidzu figurowało 448 osób w celu ich zatrzymania lub ustalenia miejsca pobytu. Skorowidz miał znaleźć zastosowanie w codziennej pracy organów ścigania. Skorowidz otrzymali wszyscy komendanci posterunków MO, kierownicy komisariatów MO, jednostki poszukiwań i służby informacyjno-rozpoznawczej MO, jednostki milicji kolejowej i drogowej oraz dowódcy plutonów patrolowych w Komendach Powiatowych MO.

Chociaż w schyłkowym okresie PRL rządzący nie ingerowali w sposób szczególny w życie wewnętrzne Romów, to starali się je kontrolować.

Dobrze obrazuje to przykład inicjatywy Międzynarodowej Organizacji Ro-

[37] *Ibidem*, s. 307-313.
[38] *Ibidem*, s. 313-322.
[39] AIPN Sz. 0014/550 t. 1. Oddział Służby Kryminalnej Komendy Głównej MO, „Skorowidz fotograficzny poszukiwanych przestępców narodowości cygańskiej", Warszawa, grudzień 1981.

ROMANI UNION
ROMANO INTERNATIONALNO JEKHETHANIBE
NIŠ
YUGOSLAVIA

PRESIDENT ING. SAIT BALIĆ ROMANIKSA 1/11 TEL. 018/338-177 NIŠ
VICE PRESIDENT ROMANI ROSE BERGHE IMERST 26 D-6900 HEIDELBERG
GEN. SEKRETAR RAJKO ĐURIĆ MAKEDONSKA 31/12 TEL. 011/327-616 BEOGRAD

Niš, 1988.10.10

Biuro Paszportów
Ministerstwo Spraw Wewnetrznych
ul. Koszykowa 16
WARSZAWA

Jako prezydent Miedzynarodowej Organizacji Romów, zwracam sie z prośba do MSW PRL o wyrażenie zgody na zorganizowanie warsztatów jezykowych specjalistów z dziedziny standardyzacji romskiego jezyka, a także seminarium pt. IV Romano Kidipe. Na w/w imprezy zostana zaproszeni specjaliści jezyka romskiego z różnych krajów. Celem warsztatów jezykowych, które maja trwac oko 5 dni, bedzie ustalenie wspólnej normy ortograficznej dla jezyka romskiego. Celem seminarium Romów, które ma sie odbyć w ślad warsztatów, bedzie miedzy innymi oficjalne przyjecie tej normy przez romskich delegatów. To seminarium ma trwać również około 5 dni.

Głownym organizatorem tych imprez bedzie Muzeum Etnograficzne w Tarnowie - Polska ; współorganizatorami : Miedzynarodowa Organizacja Romów - Romani Unia, towarzystwo naukowe Etudes Tsiganes - z siedziba w Paryzu, podczas gdy sponzorem bedzie P.Z. CORMAY z Polski - Lublin.

Właściciel firmy CORMAY zwraca sie do odpowiednych organow z prośba o zezwolenie na pokrycie kosztów zwiazanych z tymi imprezami a jednocześnie prosi o zwolnienie zaproszonych osób grupy 1 i grupy 2 z obowiazkowej wymiany dewiz na teren Polski i na czas trwania imprez, na które sa zaproszone.

Założenia organizacyjne :

Czas trwania imprezy :	łacznie około 10 dni
Ilość osób zaproszonych :	
na warsztaty	około 20 osób
na seminarium IV Romano Kidipe	do 100 osób
Miejsce imprezy :	Warszawa

W załaczeniu przesyłamy orjentacyjny spis osób zaproszonych.

Z powazaniem.

Do wiadomości :
1) Ministerstwo Kultury i Sztuki
ul. Krakowskie Przedmiejście 15/17
000-950 WARSZAWA

2) Ministerstwo Spraw Zagranicznych
Al. I Armi WP 23
00-918 WARSZAWA

BIURA PASZPORTÓW
Wpłynęło dn. 7.12.19.... r.
Nr. 6148 zał. 2

Wpłynęło dn. 6. GRUD 1988 r.
Nr. E III 9179

AIPN 831/8223. Pismo przewodniczącego Międzynarodowej Organizacji Romów Saita Balića do Biura Paszportów MSW w sprawie wyrażenia zgody na zorganizowanie w Polsce warsztatów językowych poświęconych standaryzacji języka romskiego, 10 X 1988, k. 2.

IV
RROMANO
KONGRÈSO

Prezydium IV Międzynarodowego Kongresu Romów, Jadwisin k. Warszawy, 6-8 kwietnia 1990. Od prawej: Stanislaw Stankiewicz, Ian Hanckok, Weer Rajendra Rishi, Rajko Đurić, Marcel Courthiade, Sait Balić. Fot. Adam Bartosz.

mów (Romani Union) z 1988 roku polegająca na próbie zorganizowania w Polsce wspólnie z Muzeum Etnograficznym w Tarnowie warsztatów językowych poświęconych standaryzacji języka romskiego. Wymienionym warsztatom językowym miało towarzyszyć seminarium naukowe. Udział w warsztatach zapowiedziała liczna grupa językoznawców z zagranicy, w tym z krajów Europy Zachodniej. Łącznie w warsztatach językowych miało uczestniczyć 120 osób. Jednak na zorganizowanie wspomnianych warsztatów niezbędne było wyrażenie zgody przez resort spraw wewnętrznych. Wobec powyższego ówczesny przewodniczący Międzynarodowej Organizacji Romów Sait Balić (Rom z Jugosławii) zwrócił się w październiku 1988 roku do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z wnioskiem o wyrażenie zgody na zorganizowanie w Polsce wspomnianych warsztatów językowych. Jednocześnie wniosek został skierowany do wiadomości Ministerstwa Kultury i Sztuki oraz Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Kwestia wniosku złożonego przez Sait Balića stała się przedmiotem wewnętrznych i poufnych konsultacji wewnątrz resortu spraw wewnętrznych. Ostatecznie w lutym 1989 roku Departament Społeczno-Administracyjny MSW pozytywnie zaopiniował wniosek zorganizowania w Polsce warsztatów językowych poświęconych standaryzacji języka romskiego. Warto dodać, że warsztaty takie odbyły się w Polsce dopiero w kwietniu 1990 roku w ramach IV Kongresu Romów, który to miał miejsce w Jadwisinie pod Warszawą. Jak podaje Adam Bartosz, znany romski lingwista Marcel Courthiade ogłosił wówczas zasady pisowni romskiej zwanej pisownią warszawską[40]. Należy zauważyć, że IV Kongres Romów odbył się po upadku systemu komunistycznego w Polsce w 1989 roku. Była to już inna rzeczywistość społeczno-polityczna.

PODSUMOWANIE

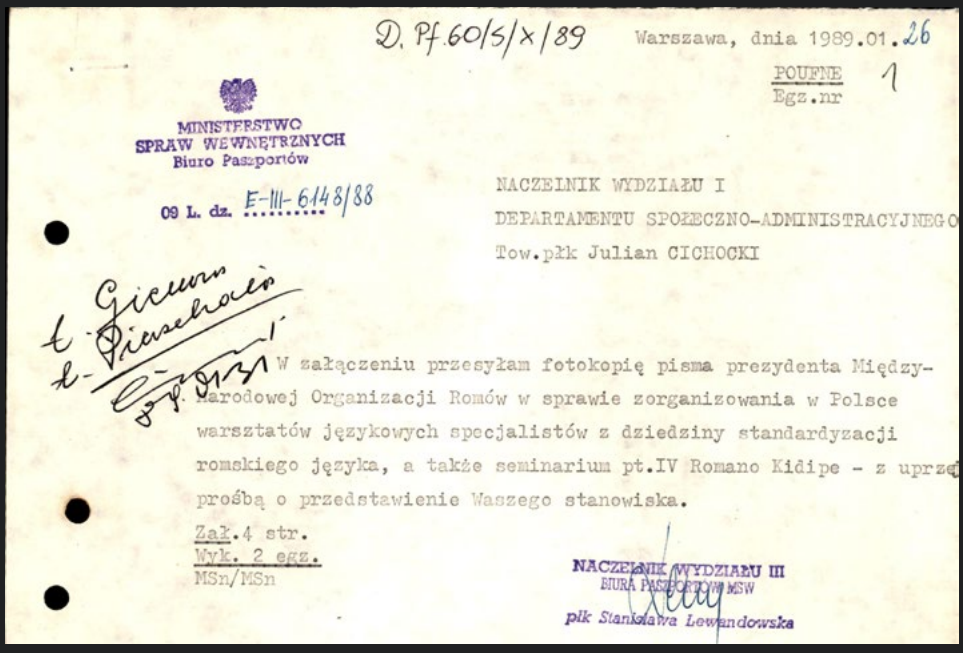
Działania asymilacyjne władz państwowych wobec Romów w Polsce na przestrzeni lat 1945-1989 wpisują się w konkretne ramy chronologiczne. Działania te zostały podporządkowane doraźnym interesom rządzących i przebiegały w sposób zróżnicowany na poszczególnych etapach ich realizacji. Osiągnięcie wytyczonych celów wymagało opracowania i wdrożenia przez najwyższe władze państwowe i partyjne zasad postępowania, zgodnie z którymi miały działać organy administracji państwowej na poszczególnych szczeblach.

Wytyczony cel asymilacji Romów władze państwowe PRL chciały osiągnąć za pomocą szerokiego zakresu środków przymusu. Mimo presji asymilacyjnej władz, życie Romów przebiegało poza państwem i jego strukturami. Na przykład mało realne okazały się plany władz związane z tzw. produktywizacją społeczności romskiej. Ostatecznie Romowie pozostali grupą etniczną (narodową)

[40] Adam Bartosz, *Romowie w Polsce. Kalendarium 1401-2012*, Tarnów 2012, s. 34.

Pismo naczelnika Wydziału III Biura Paszportów MSW do naczelnika Wydziału I Departamentu Społeczno-Administracyjnego MSW w sprawie zorganizowania w Polsce warsztatów językowych poświęconych standaryzacji języka romskiego, 26 I 1989, k. 1. Źródło: AIPN BU 831/8223.

Pismo naczelnika Wydziału I Departamentu Społeczno-Administracyjnego MSW do naczelnika Wydziału III Biura Paszportów MSW w sprawie braku zastrzeżeń do zorganizowania w Polsce warsztatów językowych poświęconych standaryzacji języka romskiego, 7 II 1989, k. 6. Źródło: AIPN BU 831/8223.

D. Pf.60/S/X/89 Warszawa, dnia 1989.01.26

POUFNE
Egz.nr 1

MINISTERSTWO
SPRAW WEWNĘTRZNYCH
Biuro Paszportów

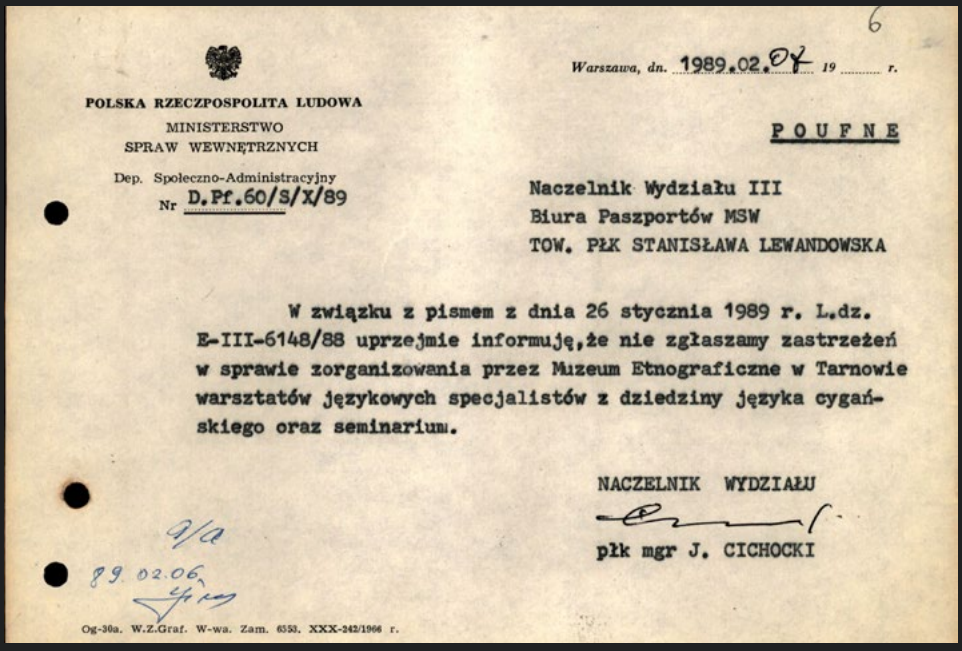
09 L. dz. E-III-6148/88

NACZELNIK WYDZIAŁU I
DEPARTAMENTU SPOŁECZNO-ADMINISTRACYJNEGO
Tow.płk Julian CICHOCKI

W załączeniu przesyłam fotokopię pisma prezydenta Międzynarodowej Organizacji Romów w sprawie zorganizowania w Polsce warsztatów językowych specjalistów z dziedziny standardyzacji romskiego języka, a także seminarium pt.IV Romano Kidipe - z uprzej prośbą o przedstawienie Waszego stanowiska.

Zał.4 str.
Wyk. 2 egz.
MSn/MSn

NACZELNIK WYDZIAŁU III
BIURA PASZPORTÓW MSW
płk Stanisława Lewandowska

6

Warszawa, dn. 1989.02.07 19 ..... r.

POLSKA RZECZPOSPOLITA LUDOWA
MINISTERSTWO
SPRAW WEWNĘTRZNYCH

Dep. Społeczno-Administracyjny
Nr D.Pf.60/S/X/89

POUFNE

Naczelnik Wydziału III
Biura Paszportów MSW
TOW. PŁK STANISŁAWA LEWANDOWSKA

W związku z pismem z dnia 26 stycznia 1989 r. L.dz. E-III-6148/88 uprzejmie informuję, że nie zgłaszamy zastrzeżeń w sprawie zorganizowania przez Muzeum Etnograficzne w Tarnowie warsztatów językowych specjalistów z dziedziny języka cygańskiego oraz seminarium.

NACZELNIK WYDZIAŁU
płk mgr J. CICHOCKI

9/a
89.02.06.

Og-30a. W.Z.Graf. W-wa. Zam. 6553. XXX-242/1966 r.

o zatrzymanym procesie asymilacyjnym.

Z dzisiejszej perspektywy warto zwrócić uwagę na skalę problemu, którym zajmowały się władze wszystkich szczebli – od centralnych po gminne oraz wszystkie organizacje masowe w całym kraju. Według ustaleń władz państwowych z 1952 roku liczba osiadłych i koczujących Romów w Polsce wynosiła około dziewięciu tysięcy. Natomiast liczba ludności w Polsce w 1950 roku wynosiła 24 824 000[41]. Tak więc Liczba Romów w stosunku do ogólnej liczby mieszkańców kraju nie przekraczała pół promila. Mimo to, cała machina państwowa została skierowana przeciwko tak nielicznej grupie.

Dopiero zapoczątkowane w Polsce w 1989 roku przemiany polityczne położyły kres działaniom asymilacyjnym państwa wobec Romów.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA PIERWOTNE

Instytut Pamięci Narodowej:
IPN Gd – akta zasobu Oddziałowego Archiwum IPN w Gdańsku.
IPN Sz – akta zasobu Oddziałowego Archiwum IPN w Szczecinie.
IPN BU – akta zasobu Archiwum IPN w Warszawie.
Archiwum Narodowe w Krakowie – Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Krakowie.
Ustawa z dnia 19 kwietnia 1950 r. o zabezpieczeniu socjalistycznej dyscypliny pracy (Dz.U. 1950 nr 20 poz. 168).
Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm ustawodawczy w dniu 22 lipca (Dz.U. 1952 nr 33 poz. 232).

PUBLIKACJE

BARTOSZ, Adam, *Nie bój się Cygana*, Tarnów 2022.
BARTOSZ, Adam, *Romowie w Polsce. Kalendarium 1401-2012*, Tarnów 2012.
DĘBICKI, Edward, *Ptak Umarłych*, Warszawa 2004.
FICOWSKI, Jerzy, *Cyganie na polskich drogach*, Kraków 1985.
KRZYŻANOWSKI, Piotr J., *Jak Cyganie socjalizm budowali,* w: ,,Dialog-Pheniben", nr 4, Kwartalnik Stowarzyszenia Romów w Polsce, Oświęcim 2011.
KRZYŻANOWSKI, Piotr J., *Romowie na Ziemi Lubuskiej w polityce bezpieczeństwa wewnętrznego państwa w latach 1945-1989,* w: *Kwestia romska w kontekście bezpieczeństwa wewnętrznego*, red. Elżbieta Szyszlak, Tomasz Szyszlak, Wrocław 2013.

[41] ,,Rocznik Statystyczny" 1986, R. XI.VI, Warszawa 1986.

KRZYŻANOWSKI, Piotr J., *Cyganie w Gorzowie Wielkopolskim. Wymuszone osiedlenie* w: *Gorzów miastem wielu kultur*, red. Beata A. Orłowska, Piotr J. Krzyżanowski, Gorzów Wielkopolski 2014.
KRZYŻANOWSKI, Piotr J., *Zatrzymane tabory,* w: „Biuletyn IPN Pamięć.pl", 2014, nr 3 (24), Warszawa 2014.
KRZYŻANOWSKI, Piotr J., *Akcja osiedleńcza Cyganów/Romów w PRL w świetle materiałów archiwalnych*, w: *Świat Cyganów. Problemy Romów*, red. Cezary Obracht-Prondzyński, Bronisława Dejna, Gdańsk 2017.
KRZYŻANOWSKI, Piotr J., *Stowarzyszenia cygańskie w PRL – geneza, działalność i znaczenie* w: *Nie tylko partia? Organizacje społeczne w Polsce Ludowej 1944-1989. Geneza. Funkcjonowanie. Znaczenie*, red. RUZIKOWSKI, Tadeusz, Warszawa 2017.
KRZYŻANOWSKI, Piotr J., *Muzyka cygańska w pętli komunizmu czyli zespoły cygańskie, cygańscy muzycy i soliści w PRL,* w: *W kręgu kultury PRL. Muzyka, rodzaje i style*, red. BITTNER, Karolina, SKOTARCZYK, Dorota, Poznań 2017.
KRZYŻANOWSKI, Piotr J., PYTLAK, Grażyna, *Romowie a bezpieka,* w: „Dialog-Pheniben", Kwartalnik Stowarzyszenia Romów w Polsce, nr 1 styczeń-luty-marzec 2017.
KRZYŻANOWSKI, Piotr J., Między wędrówką a osiedleniem. Cyganie w Polsce w latach 1945-1964, Gorzów Wielkopolski 2017.
KRZYŻANOWSKI, Piotr J., ORŁOWSKA, Beata A., WASILEWSKI, Krzysztof, (red.) *Kustosz cygańskiej pamięci. Księga dedykowana Edwardowi Dębickiemu*, Gorzów Wielkopolski 2019.
KRZYŻANOWSKI, Piotr J., *Kwestia cygańska* w: *Aparat bezpieczeństwa wobec mniejszości narodowych w Polsce w latach 1944-1956*, red. SYRNYK, Jarosław, Warszawa 2019.
KRZYŻANOWSKI, Piotr J., *Między przymusowym osiedleniem a presją asymilacyjną państwa. Cyganie/Romowie w Polsce w latach 1964-1989*, Gorzów Wielkopolski 2021.
ORŁOWSKA, Beata A., KRZYŻANOWSKI, Piotr J., (red.), *Romowie w Polsce. Dawne i współczesne konteksty 1964 roku*, Gorzów Wielkopolski 2015.

STRESZCZENIE:

Piotr Jacek Krzyżanowski

CHRONOLOGIA DZIAŁAŃ ASYMILACYJNYCH PAŃSTWA WOBEC ROMÓW W POLSCE W LATACH 1945-1989 – W 60. ROCZNICĘ „ZATRZYMANIA" TABORÓW

Realizacja przez władze państwowe PRL wizji jednorodnego społeczeństwa socjalistycznego odcisnęła się piętnem na życiu Romów, którym odmówiono w 1964 roku prawa do wędrówki. Działania asymilacyjne władz państwowych wobec Romów w Polsce na przestrzeni lat 1945-1989 wpisują się w konkretne

ramy chronologiczne, które autor przedstawił w treści artykułu. Działania władz polegały na wdrażaniu coraz bardziej radykalnych form represji wobec Romów opierających się przymusowemu osiedleniu i ,,produktywizacji". Celem państwa było rozciągnięcie pełnej kontroli nad życiem Romów.

Działania asymilacyjne władz państwowych PRL wobec Romów zostały odgórnie zaplanowane, miały charakter długofalowy i przebiegały zmiennie na poszczególnych etapach ich realizacji. Rezultatem podjętych przez państwo działań była konfrontacja dwóch odmiennych stylów życia – jednego opartego na wielowiekowej tradycji społeczności o charakterze zamkniętym ze stylem proponowanym przez władze.

Dzieje Romów w Polsce w latach 1945-1989 pokazują utopijność poprzedniego systemu podporządkowanego ideologii. Dopiero zapoczątkowane w Polsce w 1989 roku przemiany ustrojowe położyły kres działaniom asymilacyjnym państwa wobec Romów.

Słowa kluczowe: *asymilacja, przymusowe osiedlenie, Romowie w Polsce*

SUMMARY:

Piotr Jacek Krzyżanowski

CHRONOLOGY OF STATE ASSIMILATION POLICIES TOWARD THE ROMA IN POLAND (1945-1989) – ON THE 60TH ANNIVERSARY OF THE „HALTING" OF THE TABORS

The vision of a homogeneous socialist society pursued by the authorities of the People's Republic of Poland (PRL) left a lasting mark on the lives of the Roma, who were stripped of their right to travel in 1964. The state's assimilation policies toward the Roma between 1945 and 1989 fit into specific chronological frameworks outlined by the author in the article. These policies involved increasingly radical forms of repression against Roma resisting forced settlement and "productivization." The state's goal was to exert full control over their lives.

The PRL's assimilation policies toward the Roma were top-down, long-term, and variable in their implementation stages. Their result was a clash between two distinct lifestyles: one rooted in the centuries-old traditions of a closed community, and the other imposed by the state.

The history of the Roma in Poland from 1945 to 1989 exposes the utopian nature of the former system subordinated to ideology. Only the systemic changes initiated in 1989 brought an end to the state's assimilation efforts toward this community.

Keywords: *assimilation, forced settlement, Roma in Poland*